

BAZI SELÇUKLU KERVAN-SARAYLARI ÜZERİNE NOTLAR

Selçuklu Kervansarayları ile ilgili araştırmalar yüzyılım başlarından itibaren görölürse de (H. Edhem ve başkaları) en önemli yayım K. Erdmann¹ tarafından yapılmıştır. 1965'de bir tarihçi olan M. Kemal Özergin, bilinenleri toplamış, kendisi de araştırma yaparak önemli bir katalog hazırlamış idi². Sonraki yıllarda da çalışmalar devam etmiş, yeni kervansaray (= han) lar bulunmuş ayrıca eskilerinin üzerine yeni bilgiler eklenmiş, Kervansaray araştırmaları devam ettirilmifitir. Bunlar H. R. Ünal, A. Tükel, T. Özgüç- M. Akok, kitabe yayınlarıyla Y. Akyurt, İ. H. Konyalı, Zeki Oral, A. Albek, İ. Bilgin ve diđerleridir³.

Bu defa biz de, rahmetli M. Kemal Özergin'in bir öğrencisi olarak, vaktiyle gözlemlerimiz veya kaynaklarda geçen ve üzerinde yeterince durulmayan kayıtları biraraya toplayarak, bazı kervansaraylara dikkati çekmeyi uygun bulduk.

1. Sekili Hanı:

K. Erdmann, Delice-suyu üzerindeki köprü yanındaki yığıntıyı bir han olarak kabul etmişti. rahmetli M. Özergin ise, bundan iyice şüphe edip bu han kalıntısını, "kimliği belirsiz bir yığıntı" olarak kabul etmiştir. Ancak bunun kesinlikle bir Selçuklu kervansarayı olduğu anlaşılıyor. şöyle ki 1877 bahar aylarında bir Anadolu gezisine çıkan F. Burnaby⁴ buradan geçmiş ve köyün kulübelerinin mermer duvarlı olduğunu görmüştür.

Erdmann'ın dikkatini Burnaby değil, XX. yüzyılım nisbeten erken bir tarihinde burayı inceleyen, aslında bir Hitit çağı arkeoloğu olan H. von Osten'in gözlemi çekmişti. Bu defa Osten'den yarım asır kadar önceki bir başka gözlemcinin kaydı, Çekerek suyunun geçit noktasındaki Sekili'de bir Selçuklu Kervan-sarayının varlığını kesinleştirmektedir.

¹ K. Erdmann, *Das Anadolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I Berlin 1861, II-III, 1976.

² M. Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *Tarih Dergisi*, XV/20 (1965) s.141-170.

³ Selçuklu devrinin umumi bibliyografyası için bk. A. durukan- M. Sultan Ünal, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası*, Ankara 1994. burada, eser 1990'lara kadar yapılan çalışmalar gösterilmiştir.

⁴ F. Burnaby, *On Horseback through Asia Minor*. London 1878, I, 271; eserin umumi bir tahlili için bk. T. Baykara, "Doksanüç Harbinden önce ve sonra Anadolu", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/1, (1983) s.47-51.

Bu han, şimdilik ilk bakışta büyük ve önemli bir Selçuklu kervan-yolu güzergahında görünmüyor. Ancak, Kırşehir yöresindeki Malya ovasının birçok savaşa sahne oluşu, burasının Anadolu'nun hemen her yeri ile bağlantısının olması gerektiğini açıkça gösterir. Netekim Selçuklu ülkesinin iç kısımlarını Karadeniz kıyılarına bağlayan bir Kuzey-doğu istikametli yolun XVII. yüzyılda dahi işlek olduğunu ayrıca belirtelim. Bir Selçuklu çağı yolunun üzerinde olan bu Kervansaray'dan başka, bu yol üzerinde daha başka Kervansaraylar da bulunmakta olabilir.

2. Hacı Eyüplü Kervansarayı:

M. Kemal Özerin, F. Akçakoca'nın sözünü ettiği⁵ ve Denizli'nin batısındaki Hacı Eyüplü köyünden gelen bir kitabeyi, "han" olarak tahmin etmiş idi. 1977 Eylül ayında, adı geçen köy ve civarında yaptığım yüzey araştırması, özellikle köy mezarlığı yakınındaki kalıntılar burada bir han= Kervan-saray olması gerektiğini açıkça gösteriyordu. Zira bu çevrede motifli ve işlemeli düzgün taşlar bir hayli yayılmış bulunuyordu. Asıl dikkati çeken, bu taşların çoğunlukla şimdiki yolun yakınlarında yer alması idi. Anlaşıyor ki Selçukluların devrindeki yol da şimdiki yol ile hemen aynı güzergahı tasarlamıştır.

Burası, aslında Laodideia= Ladik şehrinin yerinin oturulamaz hale gelmesinden sonra, Türk yönetiminin yeni yer arayışında da dikkate değer bir merhale sayılabilir⁶. Fakat bir süre sonra, Denizli şehrinin şimdiki kale-içi tercih edildiğinden, bu kervansaray işlevsiz kalmış ve daha erken tarihlerde, belki de XIV. yüzyılda harap olmuş olmalıdır. Ortaya çıkan yeni ihtiyaç üzerine, Denizli'ye gelmeden önce uygun bir yere, yeni bir Kervansaray, yani Ak-han, yaklaşık yirmi sene kadar sonra yaptırılacaktır⁷.

3. Çit-hanı:

Türkiye Selçuklularının önemli pay-tahtlarından (özellikle yaz mevsimlerinde olan Sivas şehrinin⁸ Doğusu ile bağlantısını temin eden yol hayli işlek olmalıdır. Bununla birlikte Selçuklu ülkesinin en önemli yolu sayılabilecek bu güzergahta

⁵ F. Akçakoca Akça, *Küçük Denizli Tarihi*, Denizli 1945; s.20-22; 1235 tarihli.

⁶ T. Baykara, "Bir Selçuklu Şehri Olarak Denizli'nin Doğusu", CIEPO XII. Symposium tebliğleri, 1994 Amsterdam; ayrıca şu kitabımda: "Selçuklular Devrinde Denizli", (basılmakta). *Denizli tarihi*, II. Kısım, (İstanbul 1969) adlı eserimde konu üzerinde yeterince ve ayrıntılı bir şekilde durmamış idim.

⁷ Ak-Han'ın iç kısmı 25. IX. 1253, avlusu (dış kısmı) ise 19. VII. 1254 tarihlidir; bk. T. Baykara, *Denizli Tarihi*, İstanbul 1969, s.49-50; daha doğudaki Çardak kervansarayı ise 1230 Temmuz'unda tamalanmıştır.

⁸ Sivas'ın Selçuklu devrindeki durumu, nüfus ile ilgili bilgileri mübalağalı olmakla birlikte rahmetli Osman Turan'ındır: "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/4 (1951) s. 447-457; Sivas'a dair birçok yeni çalışma yapılmış olmakla birlikte, şehrin Selçuklu döneminin bütün meseleleri çözülememiştir.

yeterince Kervansaray= han bilinmemektedir. Netekim İbn Bibi'nin açıkça belirttiği⁹, şimdiki zamanda (XIII. yüzyılın ikinci yarısında) "Kemaleddin Ahmed bin Rahat Ribatı" denilen eski zamanların İsfahani Kervan-sarayı'nın yeri bile kesinlikle bilinmiyordu. Bu kervansaray (veya ribat), kaynağımız İbn Bibi'ye göre Sivas nahiyelerinde bulunuyordu.

Antik dönemi ve daha çok Bizans dönemini araştıran bilginlerden H. Gregoire, 1907 yıllarında Kuzey ve Orta Anadolu'daki antik kitabeler için yaptığı gezide Suşehri= Akşar ovasından Sivas yöresine gelirken Çit-han'a gelmiştir. Bu araştırmacıya göre bu yer, ismini "bugün (yani 1907'de) tamamen yıkılmış ve kalıntıları bütün çevreye yayılmış olan eski bir Selçuklu hanından almıştı"¹⁰.

H. Gregoire'nin bu kesin kaydı sayesinde varlığını açık olarak öğrendiğimiz bu han=kervansaray sayesinde Sivas'tan Doğu'ya doğru uzanan yolu, daha bir kesinlikle takip edebiliyoruz. Böylece F. Cumont'un 1900'lerde gördüğü ve eserinde resmettiği kayalar üzerindeki Oğuz damgalarının da anlamı çözülebilmektedir. Bu damgaların bulunduğu yer Sivas'ı Doğu'ya bağlayan ünlü kervanyolu olmuş oluyor. Ancak bu yol, H. Gregoire'nin daha uzun olduğunu belirttiği ikinci yoldur. Çit hanının üzerinde bulunduğu yol budur. Çünkü Sivas doğusundaki dağların aşıldığı bu yol üzerindeki geçit 1750 m. yüksekliğindedir. Oysa daha kısa olan yolun geçidi 2000 m. olduğundan bu yol kış mevsimlerinin uygun zamanlarında da kullanılmış olabilir. Netekim bu yol üzerinde, 1/200000 harita¹¹ "Eski-kapu" diye bir yer gösteriyor.

Bu şekilde eski kervansaray kalıntılarında günümüzde daha az rastlanması, bir bakıma dikkati çekmektedir. Acaba XX. yüzyılın 'aşlarında Ermeniler veya öteki unsurlar, bu türden Türk eserlerinin kalıntılarını amaçlı olarak yok etmiş olamazlar mı? İtiraf edelim ki, H. Gregoire'nin kaydının arazi üzerindeki bugünkü durumunu tesbit edemedik. Bu konuda Sivas Cumhuriyet Üniversitesi mensuplarından daha geniş çalışmalar bekliyoruz.

4. Konya-Antalya yolu:

Selçuklu devletinin birisi kışlık (Antalya) ve öteki de genel paytahtı (Konya) arasındaki yol halen de bazı meseleleri taşımaktadır. Bir kısım araştırmacıların Beyşehir (XIII. yüzyıl son çeyreği) ve Seydişehir (XIV. yüzyıl ilk çeyreği)nin geç birer iskan yeri olduğuna dikkat etmeden yaptıkları güzergah teklifleri, bu defa başka problemler ortaya çıkarmaktadır.

Bu güzergah da Sivas doğusu kervan yolu için dediğimiz gibi, Kış ve Yaz mevsimlerinde kullanılan iki ayrı ve farklı yol şebekesi söz konusu olabilir. Hatta kimi zaman bunlar arasında geçişler bile düzenlenmiş olabilir.

⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l Alaiye fi umuri'l alaiye*, (Tıpkı basım Türk Tarih Kurumu) Ankara 1956, s.419.

¹⁰ Bk. H. Gregoire, *Rapport sur un Voyage d'Exploration dans le Pont et en Cappadoce*, *Byzantion*'dan ayrı basım, Bruxelles, 1912.

¹¹ 1/200000 lik Harita, 1953 baskısı, Şebinkarahisar paftası.

Tuncer Baykara

Sterret'in bahsettiği¹² Seydişehir kuzeyindeki Yenice-Çiflik Hanı, Antalya-Konya güzergahının Konya civarındaki anayol düzenine geçmesi için önemli bir nokta sayılabilir. Burası temel alınarak yapılacak yol tahminlerinde özellikle dikkat edilmesi gereken husus, Beyşehir veya Seydişehir'in yerlerinin yol açabileceği etkilerin hiç bir şekilde düşünülmemesidir.

Bazıları eskiden beri bilinen bu dört Han=Kervansaray, Selçuklu döneminin kervansaray araştırmalarında, tarihi kaynakların ve özellikle geçmiş yüzyıllar gözlemcilerinin kayıtlarına dikkat edilmesi gerektiğini bize açıkça göstermektedir.

Tuncer Baykara

---

¹² J.R.S. Sterret, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Boston 1888, s.184.